

BALOGOV PJESNIČKI TESTAMENT

Zvonimir Balog. 2015. *Zvijezde ne gore uzalud*. Drenovci: Općinska narodna knjižnica.

Razigrane biografske bilješke svjedoče da je pjesnik Zvonimir Balog (1932–2014) iz užitka, muke ili potrebe bio i: prozaik, romanopisac, scenarist, administrator, pipničar, ratar, dekorater, nastavnik, urednik, antologičar i likovnjak. Iako je u 82 godine, koliko je poživio, objavio gotovo isto toliko knjiga, njegov opus ni izbliza nije do kraja pročitao, kritički opisan i vrednovan. Kada se spomene njegovo ime, većina najprije pomisli na luckastu dječju poeziju ili prozu, na knjige kakve su *Nevidljiva Iva* ili *Ja magarac*. Zvonimir Balog je naime davno prepoznat kao briljantan dječji pisac, uglavljen kao začetnik moderne dječje poezije, pjesme mu se desetljećima pretiskuju u čitankama, a knjige čvrsto stoje na popisima lektire za osnovnu školu. I s tim je, rekao bih, sve u redu.

Stvari nešto drukčije stoje s Balogovom poezijom ispred koje ne treba stavljati atribut dječja. Iako ju objavljuje od kasnih pedesetih godina 20. stoljeća, ona je doživjela puno diskretniju recepciju. Komentatori su među ostalim zamijetili da je Balog jedan od pretходnika i začetnika konkretnoga pjesništva (Z. Mrkonjić), da je „podjednako zabavljen bitnim i zabavan zbog škakljanja verbalne epiderme“ (T. Maroević), da njegovo iskustvo karakterizira „obrnuta ideja svijeta“, „razlom označitelja i označenog“ (C. Milanja)

te da je riječ o pjesniku koji nered svijeta predočava *balogizmima* – „nonsensnom gramatikom, zaigranom etimologijom, duhovitim homonimima“ (L. Žigo). Na razini pojedinačnoga lirskog portreta ili pak prikaza koje od zbiraka o Balogu pjesniku se govori kako i zavređuju stihovi koje piše. Međutim, kada se govori o bitnim pojavama hrvatskoga pjesništva u zadnjih šezdesetak godina, njegova se lirska dionica obično spomene usput ili se jednostavno smetne s uma. A to, uvjeren sam, svi mi koji čitamo hrvatsku poeziju, trebamo ispraviti. Ponajprije radi sebe!

Zvonimir Balog je potkraj života objavio dvije pjesnički vrlo guste, duhovite i uspjele zbirke – *Kockasta kugla* (2013) i *Tko me što pita od jabuka* (2014). K tome priredio je i izdavaču predao ovu zbirku – *Zvijezde ne gore uzalud*. Radi se o pravom lirskom dragulju, posve zaokruženom i domišljenom rukopisu. Čini ga 78 tekstova raspoređenih u šest ciklusa. Postumni je Balogov rukopis u isti mah ludičan i filozofičan, poetičan i polemičan. Domahujući nam oprostajno *Zbogom!*, pjesnik je odlučio još jednom naglasiti da se ustrajno artističko dograđivanje svijeta isplati, tj. da zvijezde uistinu ne gore uzalud. Zvijezde su pritom tradicionalni poetizam u kojemu se susreću samo pozitivno konotirane vrijednosti – svjetlost, sloboda, lucidnost, oštroumnost, lakoća i sl.

Već u naslovima ciklusa pjesnik demonstrira za nj tako karakterističnu sklonost igri, paradoksu, destabilizaciji jezičnih, značenjskih i spoznajnih klišeja. U naslovima prvih pet ciklusa (*Kažem ja sebi*, *Moje te misli razvlače*, *Svakomalo povučem se za jezik*, *Da me bude kad me ne bude*, *Ne mogu ni trun bez sebe*) lirski je subjekt usmjeren na sebe – on bi razgovarao sam sa sobom, razmišlja o sebi, povlači se za jezik, ne može bez sebe. Ta je ludička narcisoidnost izvor očuđenja i humorizacije – na njoj se temelji značenjski potencijal knjige. U naslovu završnoga ciklusa (*GloBUS voze amateri*) kritič-

ka je oštrica okrenuta prema van, prema svjetskim vlastodršcima, lirski je govor otvoreno angažiran, rečenica razgovorna, a rječnik kolokvijalan.

Načelno bi se moglo reći da je središnja tema knjige identitet subjekta, upravo poliperspektivno propitivanje tog identiteta. Tko je zapravo onaj koji kaže *ja*, što sve uvjetuje njegov govor i ponašanje, čime i kako čovjek stječe pravo da kaže *ja* – samo su neka od pitanja koja pokreću Balogovi stihovi. Provodni je motiv prvoga ciklusa samosvladavanje. Pjesnik nas suočava s unutrašnjim (izrazito polemičnim) dijalogom subjekta, on prikazuje njegovo kretanje između krajnosti – moći i nemoći, mišljenja i demagogije, jezika i nejezika. Kao u slučaju čovjeka koji se s nevjericom promatra u zrcalu, dvije strane konkuriraju jedna drugoj. Što Balogov subjekt čini sam sebi? Ima se neprekidno na oku, ukida si džeparac, prisluškuje si telefonske razgovore, vodi se na lancu kao medvjeda i pokazuje se besplatno djeci po školama, čita si misli, kopa po snovima, spava između žene i sebe itd. Rimbaud bi rekao: „Ja, to je netko drugi.“

U sljedećim se ciklusima dalje razvija i dopunjava delikatna i luđična biografija tog rascijepljenog subjekta. Ja i Drugi prelaze put od nerazumijevanja i neprijateljstva preko prepoznavanja do suradnje i istinske komunikacije. Pjesnik pritom pokazuje zadivljujuću sposobnost da istu ideju neprestano varira, a da se pritom ne ponavlja. Na stanovit način zbirka nalikuje stilskim vježbama, s tim da se toliko ne mijenjaju formalni obrasci govora koliko se mijenjaju perspektive, očišta, osvjetljenja i detalji preko kojih se narativizira osnovna tema. Primjerice u jednoj pjesmi Balogov subjekt zamišlja da je komarac koji bi gospođu s velikim dekolteom i velikim sisama ugrizao za sisu, u drugoj napominje da i u slučaju da ne postane komarac može oko dotične gospođe zujati, u tre-

ćoj čitatelju poručuje da u nedostatku ljubavnog objekta vježba na sebi (*namignite si prostački poklonite si/ cvijet./ odvedite se u kino. vodite se/ pod ruku kad idete ulicom/ sretnete li se iza ugla recite/ kojeg li iznenađenja*) da bi u četvrtoj izvijestio da se sam u sebe zaljubio na prvi pogled. Iz stiha u stih, iz teksta u tekst gomilaju se zbunjjuće autoerotične prispodobe – lirski subjekt ženi se „osmijehom nepoznatih dana“, pa se razvodi od sebe, ne razgovara sa sobom, ali onda sam sebe susreće na ulici, piše si pisma, igra tenis sa zidom, šah protiv sebe i sl.

Poslije potankog propitivanja jastva, Balogov se subjekt u završnom ciklusu *GloBUS voze amateri* okreće prema stvarnosnom kontekstu. Kritički impuls tih stihova naznačen je već grafostilemskim isticanjem – *gloBUS*. Pjesnik verbalizira svoje viđenje Hrvatske i svijeta. Hrvatska je prikazana kao mala zemlja „sa svih strana oglodana/ bez dijela leđa bez trbuha/ nalik perecu slanom od suza/ njenih stanovnika“. Stihovi o Hrvatskoj vidljivo su polemični i politični, autor ne preza od osobnih komentara aktualnosti zbog čega pojedine pjesme nalikuju stihovanim zadjevicama koje kritički seciraju stanje u koje je zemlja dovedena. Npr.:

možeš sad lupati koliko hoćeš
mi smo sad jedna druga država
u kojoj je lupanje lupetanje
i lupeštvo dozvoljeno
čak poželjno.

Globalni je kontekst predočen jednako tamno – svijet je mjesto na kojemu je sve teže živjeti, a svjetski vlastodršci nesposobni su amateri bez položenog vozačkog „i samo je pitanje trena/ kad će se sjuriti u vražju mater“. Britka kritika konteksta na koncu postaje podloga Balogovu ironičnom komentaru vlastitoga položaja u hrvatskoj kulturi:

u hrvatskoj ti je badave
imati osamdeset godina
napisati osamdeset knjiga
pojedine, kako reče kritika,
od trajne vrijednosti
kad te nitko ne zarezuje
ni za suhu šljivu.

Nedvojbeno je gorčina koja proviruje iza tih stihova, a nedvojbeno je i to da je pjesnik posve u pravu. Govor o kontekstu samo podcrtava osamljenu poziciju lirskoga subjekta, a ta ga iznova 'pronađena' samoća nuka da prigrli jezik i tekst kao svoja prirodna staništa.

Jezik je i u zbirci *Zvijezde ne gore uzalud* Balogova lirska domovina. U podlozi njegova pjesničkoga svijeta lingvistička je logika. Brojnim jezičnim igrama pjesnik oživljuje komunikaciju, preusmjerava ju, proizvodi neočekivane asocijacije, slijedi i mistificira slučajna preklapanja oblika različitih riječi. Posebnosti Balogova pjesničkog iskustva su ritualna humorizacija lirske teme, spajanje nespojivoga i prigodna aforističnost. O čemu god govorio, on nastoji govoriti s dozom humora, naći neočekivanu aluziju, prostor za geg ili vic. Balog se zavlači ispod jezika, ispod njegova uvriježenoga komunikacijskog potencijala, poput djeteta kida veze između označitelja i označenoga i pretvara govor u posve neizvjesni prostor igre i imaginacije. Zbog toga je taj govor prepun iznenađenja temeljenih na jezičnom ludizmu, poetici paradoksa, figurama dikcije i antropomorfizaciji. Npr.:

1. gdjekad hodim ispred sebe
pa pomažem jedan drugome
ili ja ga me vučem za nos
kad posustane

m
ili ja mene guram u de
belo meso

2. izvršio sam samoubojstvo
ubio sam sebe u pojam

3. i dođe mi šuma pod prozor
da bi se u suzama umila
da bi šumila schumana
vješta u nastupu poput šamana

Bilo da se igra riječima, bilo da u podlozi postojećeg iskaza nalazi iskaz koji ga osporava, bilo da defrazeologizira frazem, bilo da se oslanja o animacijsku snagu apostrofe i prozopopeje, Balogov lirska govornik uživa u svojoj raskošnoj i neukrotivoj jezičnoj asocijativnosti i kombinatorici. O dosezima tog ludizma zorno svjedoči stih kojim se otvara jedna od pjesama:

zaolio sam šiljivku i zapapio tupir.

Gradeći taj stih pjesnik je posegnuo za jednim od svojih omiljenih postupaka – zamjenom slogova u susjednim riječima (spuneriizam). Tim se postupkom trenutačno stvara dojam zaumnosti govora i priziva humorna intonacija. No poželimo li slogove vratiti na 'svoje mjesto', dobit ćemo sljedeću rečenicu:

zašiljio sam olovku i zatupio papir.

Ako je to polazni iskaz, koji je pjesnik naumio oneobičiti, valja primijetiti da je već i on uvrnut i paradoksalan te da zahtijeva interpretaciju (kako se naime i zašto 'zatupljuje papir'!). Drugim riječima u Balogovu slučaju igra nikad ne prestaje, ona ima različite stupnjeve, grana se i potiče nove učinke, dosjetke i postupke. Njegova se lirska rečenica širi asocijativno, pričem su na isto mje-

sto prizvani različiti diskurzi (pjesništvo, razgovorni jezik, frazeologija, gnomski kod itd.). Nepredvidiva jezična kreacija način je na koji se iskazuje njegov lirski govornik, način na koji se fantastizira zbilja i ozbiljuje imaginacija. U zbirci *Zvijezde ne gore uzalud* subjekt si crta duge ruke, dugi nos, 'nepolizljivi bonbon', čašu punu vode za stanovnike užarenog pojasa, zdjelu u kojoj stalno ima jela, bombu koja je sama sebe ubila, početak svijeta, naposljetku taj subjekt pije nacrtano vino i smije se „u stilu apstraktnog realizma“. Već iz ovog ovlašnog pobranja mahom irealnih i paradoksalnih jezičnih akcija-kreacija primjetna je želja subjekta da popravi svijet, da ga – unatoč svemu – okruži vedrinom i pošalje optimističnu poruku.

U čitavom rukopisu *Zvijezde ne gore uzalud* Zvonimir Balog maestralnim naracijama inzistira na samospoznavanju, uranjanju u vlastitu unutrašnjost, bogatstvu duhovnoga života i mentalnoj snazi. Moguća su različita interpretacijska razrješenja balogovske ludičke problematizacije identiteta. Najsnažnijom mi se čini hermeneutička pretpostavka prema kojoj bi knjiga tematizirala starost, govorila o vremenu u kojemu je čovjek sve više prepušten sebi, u kojemu se ljudi udaljuju od njega te naposljetku on sam postaje jedini stvarni Drugi s kojim se suočava. Pritom su suprotstavljeni ostarjeli subjekt s jedne i njegova optimalna projekcija s druge strane, što postaje izvorište opreka poput mladost – starost, moć – nemoć, ja – ne-ja, poznato – nepoznato. Tako shvaćena, ova bi knjiga bila vedra i luckasta inačica priče o samoći, izoliranosti, izmještenosti čovjeka, o kroničnom nedostatku komunikacije. Čini se da nam Zvonimir Balog testamentarno poučuje da čovjeku na koncu preostaje okrenuti se samome sebi, u sebi tražiti i pronaći sugovornika, prijatelja, razloge za ljubav, radost, san, spokoju, smijeh i sl.

Zvijezde ne gore uzalud važna je, uzbudljiva i veoma živa knjiga. Pokušamo li ju prisposodobiti hrvatskoj lirici pisanoj na početku ovoga milenija, upadljiva je njezina osamljenička pozicija. Jedino bi se u tekstovima u kojima jezik postaje čaralački (gotovo zauzman) mogla prepoznati diskretna komunikacija s poetskim iskustvom Anke Žagar, a u pojedinim polemičnim pjesmama dale bi se uočiti poveznice s društveno angažiranim stihovima Stjepana Gulina. Zbirka *Zvijezde ne gore uzalud* na najbolji mogući način sjedinjuje iznimno Balogovo literarno umijeće i prigodnu – ludički kodiranu – refleksivnost. Čitateljski je užitak zajamčen.

(Pogovor knjizi, str. 118–120)